Univerzitet Sinergija Bijeljina

Uticaj države na pravo i prava na državu

Predmetni nastavnik: doc. dr Dijana Savić Božić
e-mail: dinabozic@gmail.com
dsavicbozic@sinergija.edu.ba

Odnos države i prava

- Država i pravo su pojave koje se međusobno prožimaju, uzajamno su povezane i utiču jedna na drugu.
- Razlozi povezanosti su:

a)**istorijski** - država i pravo su nastali istovremeno, iz istih potreba i radi rješavanja istih socijalnih problema;

Složene ljudske zajednice više nisu mogle da se održavaju na dotadašnji način (krvno-srodničke veze i tradicionalni sistem normi), što je uslovilo nastanak prava (racionalan normativan sistem) i države (organizacija s monopolom sile), koji su zajednice držali na okupu.

b) **funkcionalni** - vezane su zajedničkim zadacima i ciljevima: održavanje reda i mira; omogućavanje zajedničkog života ljudi.

I. Uticaj države na pravo:

a) **stvara pravo** - neposredno (opšte i pojedinačne norme) i posredno (davanjem ovlašćenja i naknadnim sankcionisanjem).

Nedržavne pravne norme se prema svom *porjeklu* određuju kao društveno pravo, ali ih država "dopušta" i štiti i tako kvalifikuje kao pravo kao da ga ona stvara.

b) primenjuje pravo i tako obezbeđuje njegovu djelotvornost

Primjena prava, ponašanje pravnih subjekata u saglasnosti sa pravnim normama, može biti dobrovoljna (autonomna i heteronomna), prinudna i pomoćna (obezbeđuje ustanove, objekte i djelatnosti kojima omogućava ostvarivanje prava i obaveza).

II. Uticaj prava na državu (tri lica države - sila, vlast i autoritet)

a) pravo državu kao posjednika monopola sile pretvara u pravnu ustanovu (uglavnom ustavom kao najvišim pravnim aktom),

b) pravo određuje i omogućava državne funkcije (djelatnosti države su uvek ili stvaranje ili izvršavanje nekih pravnih normi) i

c) pravo određuje granice državnoj vlasti.

Pravna država i vladavina prava

Istorija ideje

U političkoj filozofiji se oduvek tragalo za dobrim (najboljim) oblikom i ustrojstvom države.

Na jednoj strani se uviđalo do kakvih pogubnih posljedica može dovesti anarhija, odnosno bezvlašće (Platon, Aristotel, Hobs); na drugoj strani uviđane su rđave posljedice autokratskih poredaka: tiranije, totalitarizma, autoritarnih režima.

Budući da je državna (politička) vlast nužna, ostalo je da se odgovori na pitanje da li je bolja vladavina ljudi ili vladavina zakona.

Vladavina pravila bolja je od vladavine ljudi, jer su ljudi podložni strastima, a zakoni su zasnovani na razumu.

Tu leži klica ideje o državi čija vlast nije samovoljna i nesputana, već je zasnovana na pravu i njime ograničena u cilju očuvanja ljudske slobode.

Pravna država (Kant, Miler, Mol, Štal, Gnajst) ili država vladavine prava (Dajsi) utemeljena je na izvjesnim načelima:

- podjela vlasti,
- zakonitost rada uprave,
- nezavisnost sudstva,
- sudska zaštita sloboda i prava (procesne garancije: dvostepenost, obeveza saslušanja stranaka, dostupnost kvalifikovane pravne pomoći),

- određena svojstva zakona (određen, jasan, ostvarljiv, opšti, neretroaktivan…),
- predviđenost kažnjivih djela i sankcije zakonom,
- demokratski politički poredak,
- državna suverenost ne znači pravnu neograničenost vlasti, već joj granicu predstavlja dostignuti međunarodni standard zaštite ljudskih prava (pravno vrhovništvo).

Ta načela se propisuju ustavom, kojim se suverena volja u državi stavlja u granice prava.

I. Pravna država kao zakonska država (formalna karakteristika)

Suprotnost policijskoj državi - nadmoć uprave koja djeluje u skladu sa principom cjelishodnosti i državnog razloga.

Zakonitost: (a) usklađenost sa zakonom; (b) saglasnost nižih pravnih akata sa višim.

Formalne karakteristike zakona: opštost, javnost, jasnoća, zabrana retroaktivnosti, jednaka primjena.

Ove karakteristike zakona omogućavaju predvidljivost, pravnu sigurnost i jednakost.

II. Pravna država kao konstitucionalna država (sadržinska karakteristika)

Zakon nije zapovjest.

Sami zakoni su ograničeni višim pravnim aktom, ustavom, kojim se garantuje nepovrijedivost sloboda i prava - ličnih, političkih, socijalnih (na rad, štrajk, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu…).

Konstitucionalna država prihvata međunarodnopravni nadzor nad poštovanjem ljudskih sloboda i prava.

Građani država članica Savjeta Evrope mogu se, pod određenim uslovima, obraćati Evropskom sudu za zaštitu ljudskih prava predviđenih Evropskom konvencijom.

III. Pravna država kao sudska država (obezbjeđuje se pravo na ostvarenje i zaštitu svih ostalih prava)

Ovlašćeni su da ispituju: (a) ustavnost opštih akata; (b) zakonitost pojedinačnih akata.

(a) ovu funkciju **sudovi** mogu valjano obavljati ako su: **nezavisni personalno** (stalnost i nepokretnost sudija, zabrana samovoljnog razrješenja ili premještaja, finansijska samostalnost) **i organizaciono** (podjela vlasti treba da obezbjedi nemješanje druge dvije u izbor, razrješenje i profesionalnu ocjenu kvaliteta rada sudija)

Procesna jemstva: dvostepenost, *audiatur et altera pars*, obrazloženost presuda, obezbjeđenje nezavisnih pravnih savjetnika, pravna pomoć i obavezna odbrana, objektivna primjena pravila tumačenja...

(b) sistemi kontrole ustavnosti zakona i drugih opštih akata.

1. Specijalizovani sudovi (**ustavni sud,** ustavni savjet)

karakteristike:

(a) ovlašćeni predlagači

(b) dejstvo odluka *erga omnes*

(c) uklanjanjanje neustavne odredbe iz pravnog poretka

Neposredno ili posredno obavezivanjem zakonodavnog organa da odredbu ukloni ili izmjeni.

2. Nadležnost redovnih sudova

Karakteristične razlike u odnosu na specijalizovane sudove:

(a)svako može pokrenuti postupak ako smatra da mu je povrijeđeno neko konkretno pravo, a može i sud po sopstvenoj inicijativi.

(b)sudska odluka deluje *inter partes*, sporna odredba, izvan konkretnog spora, ostaje na snazi.

Pravna država

Konkretizujuća svojstva

(1) vlast je zasnovana na minimalnom socijalnom i etičkom konsenzusu građana;

(2) odluke većine ne smiju biti nepodnošljive za manjinu;

(3) pravo je sredstvo kontrole i ograničavanja političkog odlučivanja;

(4) pravo koje usmjerava društvene tokove i ograničava državnu vlast može se mijenjati isključivo na način predviđen ustavom;

(5) ustav je garant legaliteta i legitimiteta;

(6) ustavnost i zakonitost uspostavljaju branu arbitrarnosti, diskriminaciji i privilegijama obezbeđujući pravnu jednakost i sigurnost (predvidljivost i izvjesnost);

(7) zakoni su usklađeni sa zahtjevima pravde i moralnim načelima;

(8) diskreciona ovlašćenja ograničena su na mjeru koja je nužna;

(9) institucionalno su ustanovljena materijalna i procesna jemstva individualnih i legitimnih manjinskih kolektivnih prava;

(10) postoji organizovano i funkcionalno upravno i ustavno sudstvo;

(11) slobodno obavljanje sudijske funkcije garantovano je od uticaja druge dve vlasti;

(12) omogućeni su slobodna javnost i institucije civilnog društva kao činioci kontrole vršenja vlasti;

(13) mediji su nezavisni i slobodni u svom radu od potkupljivosti, pritisaka i cenzure;

(14) država odgovara za štetu pričinjenu građanima sopstvenim delovanjem;

(15) državni činovnici se pristojno ophode sa građanima;

(16) nosioci državne vlasti su sposobni da prihvate javnu kritiku i podnesu odgovornost;

(17) postoji autentična demokratska kultura građana.

Država i pravo su donekle samostalni iako povezani čvrstim vezama - ta samostalnost je i uslov da mogu da utiču jedno na drugo.

Država kao organizacija (i to specifična - organizacija političke vlasti) ali i kao zajednica.

Pravo kao normativni prinudni poredak - sistem pravila.

Veza je istorijska, ali i funkcionalna.

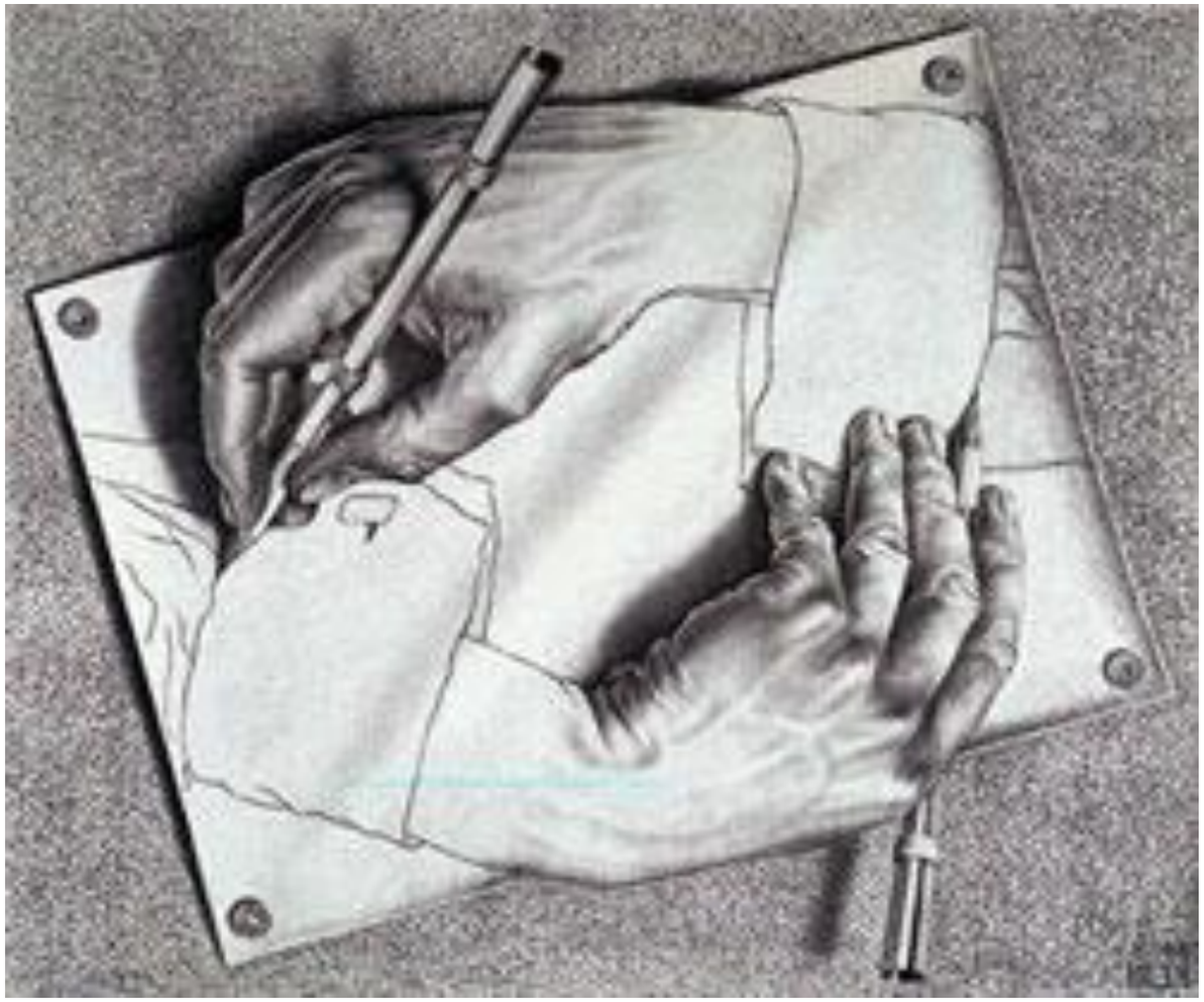

Međuzavisnost države i prava kada je riječ o stvaranju i održavanju egzistencije obje pojave (to je svojevrsna simbioza).

Uticaj države na pravo - stvaranje prava

- Istorija (kada preovlađuje običajno pravo, država nije glavni i najvažniji stvaralac prava, ona ga samo podržava).
- U modernoj državi najveći broj formalnih izvora prava vezan je za državne organe kao njihove tvorce.
- Osim toga, moderna država (kao suverena, najviša vlast) je i primarni stvaralac prava (njena uloga je odlučujuća).
- Postoje specijalizovani organi za stvaranje prava (zakonodavni organi).
- Ipak i moderna država prepušta drugim pravnim subjektima (univerziteti, udruženja građana, preduzeća...) da stvaraju pravo - takozvano društveno pravo.

Uticaj države na pravo - primjena prava

- Pozitivno pravo je ono pravo koje je efikasno, postojeće.
- Uslov efikasnosti prava nalazi se i u povezanosti prava s državom. Ako državni zvaničnici ne prihvataju određena "pravna" pravila i ne primenjuju ih, onda ona i nisu dio pozitivnog prava.
- Uloga državnih institucija (izvršnih i sudskih).
- Uloga državne prinude (neposredna i posredna).
- Preventivna uloga (kontrolna uloga).
- Olakšavanje primjene prava od strane države.

Uticaj prava na državu - država kao pravna organizacija

- Država je pravna organizacija , jedinstven subjekt s pravima i dužnostima.
- **Ustav** je glavni izvor tog “unutrašnjeg”, organizacionog prava.
- Državni organi (nadležnosti, hijerarhija...)
- Osobine “unutrašnjeg” državnog prava:
  - Često ne može da se obezbjedi prinudom.
  - To su često norme procedure.
  - Norme tehničkog karaktera.

Uticaj prava na državu - vršenje vlasti kroz pravo

- Vlast države ne postoji da bi regulisala odnose unutar države već da bi uticala na odnose u društvu.
- Država dejstvuje posredstvom prava (kroz sudske presude, rješenja izvršne vlasti i sl.).
- Državna vlast mora da se vrši u skladu s unaprijed poznatim pravilima i da bude dosljedna u njihovoj primjeni.

Pravna država - zakonska država

- Pravna država je samo ona država u kojoj su svi akti državnih organa donjeti u skladu sa pravnim normama. Ovaj princip naziva se i principom zakonitosti.
- Svojstva zakona u pravnoj državi: opštost, javnost, jasnost i zabrana retroaktivnosti, dosljednost u primjeni.
- Načelo zakonitosti se naročito odnosi na administrativne (upravne) akte.

Pravna država - ustavna država

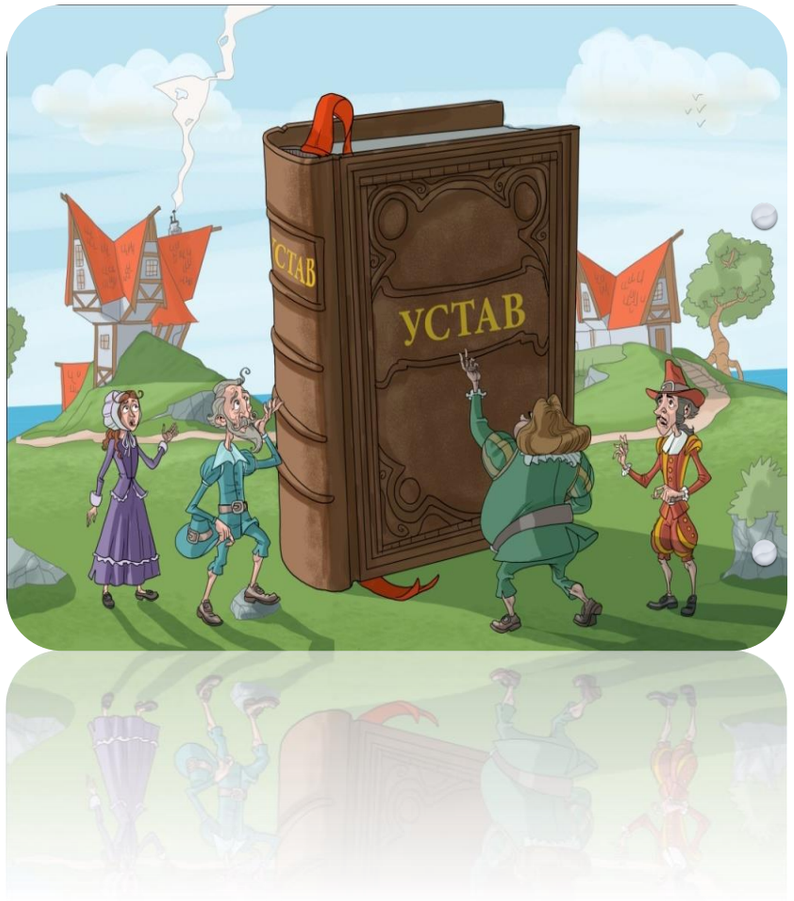

Cilj postojanja pravne države jeste vladavina zakona, ali ne bilo kakvih zakona, već zakona koji neće ugrožavati slobode i prava građana.

Dok je načelo zakonitosti prije svega formalno - ne govori ništa o sadržini samih zakona u pravnoj državi - **princip ustavnosti** ide za tim da kroz **garancije ljudskih prava** i sloboda postavi kriterijume za ograničenje najviše zakonodavne vlasti prilikom donošenja zakona.

Ova prava i slobode bi podrazumjevala:

- **Lične slobode i prava** (pravo na život, sloboda savjesti, sloboda vjeroispovjesti, pravo svojine, pravo na nepovredivost stana itd.)
- **Političke slobode i prava** (pravo glasa, sloboda javnog okupljanja, sloboda političkog udruživanja, sloboda izražavanja itd.)
- **Socijalna i ekonomska prava** (pravo na rad, na štrajk, na socijalnu i zdravstvenu zaštitu, na obrazovanje itd.)

Pravna država - sudska država

- Pošto se pravna država pojavljuje kao zakonska i kao konstitucionalna (ustavna) država, neko mora da se stara da državni organi zaista i budu pod kontrolom zakona (prije svega izvršni) i ustava (prije svega, zakonodavni).

- Dakle, da bi pravna država uistinu ostvarila svoj cilj nužno je da principi zakonitosti i ustavnosti budu efektivni - zato je **kičma pravne države nezavisno sudstvo.**

Kontrola zakonitosti - zaštita zakonske države

- Sudstvo kontroliše zakonitost pojedinačnih akata izvršne vlasti, a naročito uprave (upravnih akata). Na taj način se obezbeđuje zaštita pravnih subjekata od nezakonitih akata te vlasti.
- To je zadatak sudova opšte nadležnosti (recimo, okružnih sudova u RS) ili posebnih, upravnih, administrativnih sudova (na primjer u Francuskoj ili Srbiji)

Kontrola ustavnosti

- Sudska kontrola opštih akata (prije svega zakona) ide za tim da utvrdi da li postoji nesaglasnost zakona s ustavnim normama. Njen zadatak je da obezbjedi da zakonodavna vlast ne prelazi granice postavljene ustavom.
- Ovaj zadatak obično obavljaju naročito organizovani sudovi - ustavni sudovi (BiH, većina evropskih zemalja), ali je moguće da nju obavlja i najviši sud opšte nadležnosti (na primjer Vrhovni sud SAD).

Nezavisnost sudske vlasti

Da bi i jedni i drugi sudovi mogli djelotvorno da štite ustavnost i zakonitost, sudije moraju biti nezavisne.

- Personalna nezavisnost
  - Stalnost funkcije (neograničen mandat).
  - Nepokretnost.
  - Finansijska samostalnost.
- Organizaciona nezavisnost
  - Na izbor i razrješenje sudija ne treba da imaju uticaj organi druge dvije vlasti, a naročito izvršne.
  - Odluke sudova ne treba da budu podložne uticaju i kontroli organa druge dvije vlasti.

Zaključak

Pravna država kao idealan tip bila bi ona država u kojoj se ostvaruje kompromis između individualne slobode i nadmoćne političke sile tako što se:

- politička vlast demokratski ustanovljava.
- objektivnim pravom ograničava neprikosnovenošću individualnih i vitalnih manjinskih prava i
- institucionalnim sredstvima kontroliše.

Literatura

Teorija države i prava, Radomir Lukić

Ustavno pravo, Rajko Kuzmanović/Siniša Karan, Banja Luka 2015. godine

Predmetni nastavnik: doc. dr Dijana Savić Božić
e-mail: dinabozic@gmail.com
dsavicbozic@sinergija.edu.ba